

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2603-3253

Kitap Değerlendirmesi / Book Review, Aralık 2020, 4/2, 91-94

Geliş Tarihi: 01.12.2020 Kabul Tarihi: 25.12.2020

Reddu'l-hadîs min ciheti'l-metni: dirâseti fî menâhici'l-muhaddisîn ve'l-usûliyyîn, Mu'tez el-Hatîb (Ürdün: Ervika, 2017, 551 sf.)

The textual critical approach to hadîth: a study of the methods of traditionalists and jurists by Mutaz Al-Khatib (Jordan: Arwiqa, 2017, 551 p.)

Değerlendiren / Reviewed by

Esmâ YILMAZLAR

Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Hadis Anabilim Dalı

Research Assistant, Artvin Coruh University, Faculty of Theology

Department of Hadith

Artvin, Turkey

esmayilmazlar@artvin.edu.tr ORCID orcid.org/0000-0002-0926-3339

Ülkemizde yapılan hadiste metin tenkidine yönelik çalışmalar, genel olarak mevzuu, fıkıh usûlcüleri ve muhaddislerin metodoloji farklılıklarına göre tasnif etmeden ele almıştır. Hadislerin metin cihetinden reddedilmesi neredeyse her yönüyle müstakil olarak çalışılmıştır. Muhaddislerin ve usûlcülerin bu husustaki yöntemleri de ayrı ayrı araştırmalara konu olmuştur. Hadisçiler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kavil ve fiillerinin kendisine aidiyetini tespit etmeye çalışırken, onlardan şer'î hüküm çıkarma konusunu ikinci planda değerlendirmelerine almışlardır. Tabîi olarak hadisçiler daha çok senedle meşgul olmuşlardır. Bununla birlikte özellikle ilk dönem muhaddislerinin metni ihmal ettikleri iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Fıkıh usûlcülerinin ise nihâî amacı şer'î bir hükmü tespittir. Dolayısıyla rivâyetlerin sıhhatiyle ilgilenmekle birlikte yoğunlaştıkları asıl yer metindir. Metin tenkidini konu alan çalışmalarda genel olarak, usûlcüler ve muhaddisler arasındaki bu yöntem farklılıklarına satır aralarında değinilmiştir. Bundan dolayı Mu'tez el-Hatîb'in¹ çalışması, fıkıh usûlcülerinin ve muhaddislerin hadislerin reddi konusundaki yöntemlerini ayrı

¹ Dr. Mu'tez el-Hatîb, Katar'da bulunan İslâm Hukuku ve Ahlâkı Araştırma Merkezi'nde Metodoloji ve Ahlâk alanında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Hamad Bin Khalifa Üniversitesi'nin İslami Araştırmalar Koleji'nde Uygulamalı İslam Ahlâkı yüksek lisans programında aynı görevi ifâ etmektedir. İslâm ahlâkı, İslâm hukuku, İslâm'ın entelektüel tarihi, makasidu's-şeria ve hadis tenkidi gibi pek çok alanda pek çok çalışması bulunmaktadır. Hadis tenkidi ile ilgili iki ayrı kitabı yayınlanmıştır. Bunlardan biri hadislerin metin yönünden reddini konu edinen ve 2009 yılında tamamladığı doktora çalışması olan 'Reddu'l-hadîs min ciheti'l-metni: dirâseti fî menâhici'l-muhaddisîn ve'l-usûliyyîn' eseridir. Diğeri de hadislerin muhaddisler ve usûlcülere göre kabul şartlarını konu edindiği 'Kabûlu'l-hadîs: dirâseti fî menâhici'l-muhaddisîn ve'l-usûliyyîn' adlı eseridir. Bu konudaki bir diğer çalışması da 'Modern Hadith Studies: Continuing Debates and New Approaches' isimli eserde yer alan 'Hadith Criticism between Traditionists and Jurisprudents' isimli bir bölümdür.

metodolojiler olarak ele alması ve bunların hepsini tek bir eserde istifademize sunması açısından oldukça kıymet taşımaktadır.

Hadislerin fıkıh usûlcüleri ve muhaddisler nazarında metin açısından reddini konu alan bu eserin istifadeyi arttıran özelliklerinden biri, sistematik bir şekilde bölümlere ayrılmış ve başlıklandırılmış olmasıdır. Bir diğer özelliği ise müellifin fasılların ve hemen hemen her başlığın sonunda, kısa bir özet yapmasıdır. Eser giriş ve iki bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde yazar ilk olarak muhaddisler ve usûlcülere göre haberin kabul şartlarını müstakil başlıklar altında değerlendirmiştir. Birinci bölümü, merdud hadise ve red sıfatlarına ayırmış, ikinci bölümde ise bir hadisin metin yönünden reddinin hadisçiler ve usûlcüler nazarında kritiğini yapmıştır.

Yazar, çalışmasını iki metod arasındaki ihtilafları merkeze alarak, muvafakat halinde oldukları hususları tartışmaya dahil etmeden oluşturmuştur. Bunu yaparken müteahhirün eserleri de ihmal etmeksizin **klasik eserlere ve usûl eserlerine** başvurmuştur. Fıkıh usûlcülerinin yöntemlerini ortaya koyarken herhangi bir mezheple kayıtlandırma yapmamış, bunun yerine usûlcülerin genelini itibara alarak mevzu değerlendirmiştir. Müellif, bir görüşü diğerine tercih etme gibi bir vazife de üstlenmediğini belirterek durumu objektif bir şekilde vaz' etme iddiasındadır.

Eserde, araştırmanın yöntemlerinin, sınırlarının ve amacının anlatımından sonra bir doktora tezin-den beklenildiği üzere konuyla ilgili çalışmalar zikredilmiştir. Bu minvalde söz konusu eserlerin içerik açısından tenkit edilerek muhtevalarının kapsayıcılığı hakkında da bir değerlendirme yapılmıştır.

El-Hatîb, haberin kabul şartlarını değerlendiği kısımda muhaddislerin hadisi makbul ve merdûd ya da sahih ve sakîm olarak ikiye ayırdıklarını daha sonra da kuvvet derecelerine göre isimlendirme yaptıklarını belirtmiştir. Fıkıh usûlcülerinin ise hadislerde kat'îlik ve zannîlik derecesine önem verdiklerini, haberin başka delillerle ilişkisini araştırdıklarını, hadisleri isnadla desteklemeye ihtiyaç duymadıklarını, hadisçi istilahlarından olan herhangi bir şahid arama işine girmediklerini belirtmektedir. Usûlcülerin hadisin muhtevalarına bakarak onu naslarla ve diğer delillerle ölçtüklerini, bundan dolayı da *muhtelifu'l-hadis* ve *nâsihu'l-hadîs ve mensûh* ilimlerinin ilm-i hadisin konusu değil de usûlcülerin konusu olduğu iddiasında bulunmaktadır. Yazara göre bu ilimlerin hadis usûlü ilminde yer alması müteahhir ulemanın hadis ve fıkıh usûlünü birleştirme faaliyeti neticesinde mümkün olmuştur. (s. 28-29)

El-Hatîb, konunun devamında muhaddisler nazarında bir haberin sahih olma kıstasının senet olduğunu, sika ravilerden oluşan muttasıl bir senedin sünnet ifade ettiğini, re'y ve kıyas gibi başka herhangi bir delile itibar edilmediğini klasik âlimlerden alıntılar yaparak anlatmıştır. Usûlcülerin ise isnadı sahih olmadığı halde bazı zayıf hadisleri başka karinelerle tashih ettiklerini İbn Abdilberr'den örnek vererek açıklamıştır. İbn Abdilberr "Dînâr 24 kırattır" hadisini, senedi zayıf olduğu halde âlimler tarafından kabulle telakkî edildiği için sahih olarak değerlendirmiştir. Yazara göre usûlcülerin hadisi kabulde gözettikleri şartlar şunlardır: 1- Asıllara ve Kur'ân naslarına uygunluk 2- Âlimlerin telakkî bi'l-kabûlü 3- Müctehidin hadisle istidlâl etmesi 4- Manasının tashih edilmesi.

Birinci bölüm, merdud hadisin tarifiyle başlamaktadır. Üç fasıl olarak tasnif edilen bu bölümün birinci faslında muhaddisler ve usûlcülere göre hadisin senet yönünden reddedilme şartları değerlendirilmiştir. Isnatta bulunan ta'n sebepleri söz konusu iki metodolojiye göre müstakil başlıklarda ele alınmıştır. İkinci fasılda muhaddislerin metin yönünden reddettikleri hadislerin özelliklerini ve çeşitlerini konu edinen el-Hatîb, merdûd hadis çeşitlerine mevzu, münker, muallel, şaz, musahhaf, müdrec, maktûb ve muzdarip hadisleri dahil etmektedir. Fasılın bir başka başlığında hadislerin muhaddislerce metin yönünden reddedilme gerekçelerini detaylı bir şekilde ele almıştır. Üçüncü fasılın muhtevalarını, fakihlere göre metin

yönünden merdud hadisler oluşturmaktadır. Yazar ilk olarak fakihler nazarında red mefhumunu izaha girişmiş akabinde asıl konuya geçerek usûlcülerin/fakîhlerin haberleri red bakımından taksimini konu edinmiştir.

İkinci bölümün ana başlığını 'Muhaddisler ve usûlcülere göre hadislerin metin yönünden reddedilme kriterleri' oluşturmaktadır. Yazar ilk olarak 'hadis değerlendirme kriteri' mefhumuyla ne kastettiği hakkında bir bilgilendirme yapmıştır. Ona göre 'metin tenkidi' 'ölçüt/ kriter (مقياس)' anlamıyla sınırlandırılmamıştır. Muasır kitaplarda yer alan sahâbenin hadis tenkidindeki kriterlerini; hadis tenkidinde ön plana çıkan sahâbileri, tenkit edilen hadisleri ve sahâbenin hadisleri arz ettikleri delilleri ele almıştır. Sahâbenin yöntemlerini 'hadisin Kur'ân'a arzı, hadisin hadise arzı ve hadisin akla arzı' başlıkları altında değerlendirmiştir. El-Hatîb'in tespitlerine göre sahâbe 'Kur'ân ve sünnete arz' yöntemlerini kullanırken 'akla arz' yöntemini kullanmamıştır. Diğer bir alt başlıkta muasır eserlerdeki muhaddislerin metin tenkidi kriterlerini değerlendirmiştir.

İkinci bölümün ikinci faslı, muhaddislerin hadisleri metin yönünden reddeki kriterlerini detaylı ve sistemli bir şekilde konu edinmektedir. Müellif, muhaddislerin hadisi metin yönünden reddetme sebeplerini teferrüt, ziyade, birtakım delillere muhalefet, ihtilaf, hata etmekle illetli olma durumu ve daha başka illete sebep olan kriterler şeklinde tespit ederek, bunları örnekler ve âlimlerin görüşleriyle açıklamaktadır. Hadislerin bazı delillere muhalefetini 'hadisin şâz olması, sünnet-i ma'rûfeye, Kur'ân'a, icmâa, akla, tarihî malumata ve müşahedeye, râvinin ve mezhebinin görüşüne muhalif olması' şeklinde başlıklarla konu konu ele almaktadır. Fakat bu zikredilenlerin çoğunun aslında muhaddislerin değil de usûlcülerin yöntemi olduğu sonucuna varmaktadır. Meselâ, yazar icmâa muhalefet konusunu ele alırken bu yöntemi Hatîb el-Bağdâdî'nin usûlcülerden aldığını kendisinden sonraki muhaddislerin de bunu devam ettirdiklerini iddia etmektedir. İcmâa muhalefetle reddedilen hadisler için örnek bulamadığını sadece bir hadisi buna örnek olarak verebileceğini belirten yazar, bu şekilde reddedilen hadislerin aslında isnattaki illetten kaynaklanan bir sebepten dolayı kabul edilmediğini savunmaktadır. Fakat kendisinin de icmâa muhalefete örnek olarak sunduğu hadisin aslında isnadındaki illetten dolayı reddedildiği görülmektedir.

El-Hatîb, üçüncü faslı, usûlcülerin hadisleri metin yönünden reddetme kriterlerine tahsis etmektedir. Bu faslın başlıkları şu şekildedir: Akla muhalefet, haber-i vâhidin Kur'ân'a muhalefeti, meşhur sünnete muhalefet, icmâa muhalefet, âdeten mütevatir olarak nakledilen haberlerde râvinin tek kalması, haberin umûmu'l-belvâda vârid olması, kıyasa muhalefet, amelü'l-mütevârese muhalefet. Yazar bütün bu başlıkları tafsilatlı bir şekilde inceleyerek örneklemiştir. Devamında bu faslı özetleyerek sonuç bölümüne geçmektedir.

Reddu'l-hadîs min ciheti'l-metni: dirâseti fî menâhici'l-muhaddisîn ve'l-usûliyyîn adlı eserden müellifin çıkardığı neticeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Makbul kavramı sahihten daha geneli ifade eder. Muhaddislere göre makbul, sahih ve hasen hadise ve ikisinin çeşitlerine şamildir. Usûlcülere göre ise, ameli gerektiren hadisi ifade eder.
- Usûlcülere ve muhaddislere göre isnadı sahih her hadis, onunla ihticâc edilmeye uygun olmayabilir.
- Fıkıh usûlcüleri hadis tenkidi ilmine yabancı değildir hatta bu işte ehillerdir. Fakat usûlcülerin yoğunlaştıkları alan, hadislerin haber-i vahid ve mütevatir şeklinde taksim edilmesi daha sonra haber-i vahidle nasıl delil getirildiği ve bunların incelenmesidir.
- Usûlcülerin ve fakihlerin hadislerin kabulüyle ilgili ortaya koydukları sıfatlar muhaddislerden biraz daha farklıdır. İki metod da hadislerde adalet ve zabtı şart koşsa da ihtilaf ettikleri nokta bu işin

aslı'nda değil fūrûundadır. Usûlcülerin ve muhaddislerin yöntemlerinde tabîi olarak tedâhüller bulunmaktadır. Hiçbir zaman hadisçilerle usûlcülerin birbirinden tamamen farklı metodlarının olduğu söylenemez. Bazı muasır âlimler yeterince tedkik edemedikleri için meseleyi yanlış anlamışlardır.

-Muhaddisler ve usûlcüler arasındaki ihtilafın özü, şazlığın ve illetliğin kalkma şartları ile ilgilidir. Usûlcülerin ve fukahânın çoğunluğu muhaddislerin ıstılâhında olduğu gibi şaz ve illetin kalkmasını şart koşmazlar. Çünkü birçok usûlcünün kendi yöntemine göre, kendine hâs illetleri bulunmaktadır.

- Muhaddisin yaptığı iş, hadisin makbulünü ve merdudunu tespit etmektir. Dolayısıyla hadis taksimleri kuvvet ve zayıflıkla ilgilidir.

-Bir usûlcü ise dayanak noktasının sened olduğunu ve senedi bilmekle kesin bilginin ortaya çıkacağını söylemez. Bilir ki senedin bir ölçütü varken metnin daha farklı ölçütleri vardır. Bunu yaparken onların, senedi tamamen geri plana attığı sonucuna varılamaz; sadece metne daha çok yoğunlaştıkları söylenebilir.

-Muhaddisler ve usûlcülerin zayıf hadisin takviyesi konusundaki yöntemleri birbirinden farklıdır. Bir muhaddis zayıf bir hadisi kesin olarak reddedemez çünkü takviye edici bir şeye ihtiyaç duyulabilir. Ama usûlcü metnin manasını destekleyen karineleri araştırarak hadisi kuvvetlendirebilir. Mesela hadisin Kur'ân'ın zâhirine veya meşhur sünnete muvafakat etmesi gibi karinelere ihtiyaç duyar.

-Muhaddislerin bir hadisi ta'n sebepleri daha çok ravi ve isnad odaklıdır. Usûlcülere göre ise illetler daha çok metinde bulunmaktadır.

Kısaca tanıtımını yapmaya çalıştığımız bu eser, hadislerin reddini gerektiren sebepleri, muhaddisler ve fıkıh usûlcülerinin metodolojileri açısından sistemli bir şekilde sunması adına değerli bir çalışmadır. Fakat, İslâm ilim geleneğinde tek kişinin hem muhaddis hem fıkıh usûlcüsü olabildiği ve böyle kişilerin de sayısının az olmadığı düşünüldüğünde, iki metodolojiyi ayrı tasniflerle incelemenin bazı problemleri barındırdığı bir gerçektir. Kullanılan bazı yöntemler yalnızca bir tarafa münhasır olabilirken, bazı yöntemlerin âdiyeti bu kadar keskin sınırlarla belirlenemeyebilir. Bu durum, iki metodolojinin sunulmasında tedâhülleri kaçınılmaz kılmıştır. Araştırmanın ve konunun kapsamlı olması -eser hacimli olsa da- bazı meselelerin yüzeysel ele alınmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte konunun bütünsel olarak ele alınması ve tek bir eserde meselenin etraflıca incelenmesi oldukça kıymeti haizdir. El-Hatîb, sonuç olarak muhaddisler ve usûlcülerin metodolojilerinin her birinin kendine özel bir vazifeyi tevdi ettiği ve amaçlarına matuf olarak bir usûl geliştirdikleri yönünde tespitte bulunmaktadır. Farklı amacı ve görevleri ifâ etmede kullanılan bu yöntemlerin birbirlerinden istifade etmek suretiyle gelişime açık olması gerektiği yorumu da kayda değer bir görüştür.